

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อระบบทาส

ก. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

1. การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบทาสด้วย กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีมาตรการที่จะดึงอำนาจทางการเมืองอันมีพื้นฐานอยู่ที่การควบคุมกำลังคน จากขุนนางข้าราชการ ซึ่งเป็นชนชั้นมูลนายที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการควบคุมกำลังคนของประเทศอยู่ การควบคุมกำลังคนของกลุ่มคนดังกล่าว ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากลักษณะของระบบราชการ¹ และส่วนหนึ่งเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนกำลังคนข้าราชการทั้งในด้านการผลิตและในด้านการเป็นกำลังรบในยามสงคราม ปัญหาปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์และพระมหากษัตริย์องค์ต่อมา จึงทรงมีนโยบายที่จะแสวงหาลูกจ้างคน โดยการตอบแทนมูลนายที่สามารถหาไพร่และทาส ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของประเทศในเวลานั้นมาสังกัดข้าราชการ ควบตำแหน่งทางการเมือง และจำนวนไพร่และทาสที่พระราชทานให้อยู่ในความควบคุมของมูลนายเพื่อการรับใช้เป็นการส่วนตัว ไพร่และทาสเหล่านี้เรียกว่า เลกสม และเลกทาส และสภาพการทาสที่เป็นอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง รัชสมัยมีไพร่และทาสในสังกัดเป็นจำนวนมากเนื่องจากตัวไพร่และทาสหาทางผ่อนชำระรับราชการในหน้าที่ไพร่หลวง มาสังกัดอยู่กับสังกัดมูลนาย ทำให้มูลนายได้รับผลประโยชน์ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นมากขึ้น การที่ชนชั้นมูลนายควบคุมกำลังคนเป็นจำนวนมาก ก็ทำรัฐใช้ประโยชน์จากไพร่พลเมืองได้ไม่เต็มที่ และการควบคุมกำลังคนเป็นจำนวนมากของมูลนายยังอาจจะเป็นการทำทลายอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ด้วย เป็นผลทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องหามาตรการจำกัดขอบเขตทางการเมืองของ เลกสมและเลกทาสของมูลนายลง² มาตรการต่างๆ โดยเฉพาะการเรียกเก็บเงินค่าราชการจากมูลนายที่ควบคุมเลกทาส ทำให้มูลนายที่มีเลกสมเลกทาสอยู่มากในสังกัดก็เดือดร้อนในการรับผิดชอบส่งเงินค่าราชการทั่วเลกแก่รัฐ เป็นผลให้มูลนายจำนวนมากพยายามลดภาระของคนด้วยการถวายเลกสม เลกทาสในสังกัดของตนคืนแก่รัฐ

¹ คุรยละเอียดในบทที่ 1.

² มาตรการต่างๆอาจจะคุรยละเอียดได้ในบทที่ 3.

๑. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ลักษณะทางเศรษฐกิจของไทย ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาวริง เป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ขณะเดียวกัน ก็เป็นเศรษฐกิจการค้ารวมอยู่ด้วย กล่าวคือ ในส่วนของประชาชนส่วนใหญ่ผลิตเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และส่งเป็นส่วยภาษี อันถือเป็นจุดหมายทางการผลิตใหญ่ ของปวงชน การผลิตส่วนเกินเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนไม่มีความจำเป็น เนื่องจากความต้องการในตลาดมีอยู่น้อย หรือเกือบจะไม่มีเลย การใช้เงินตรายังไม่แพร่หลายในหมู่ประชาชน ส่วนในภาคเศรษฐกิจการค้า เป็นลักษณะการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งพระมหากษัตริย์และขุนนางเป็นผู้ผูกขาดดำเนินการ สินค้าที่นำออกขายต่างประเทศส่วนใหญ่ มาจากส่วนที่พระมหากษัตริย์ทรงเรียกเกณฑ์เอาจากประชาชน พระมหากษัตริย์และขุนนาง นำส่วยที่เหลือจากการบริโภคไปแลกเปลี่ยนในรูปการค้าระหว่างประเทศ¹ ประเทศที่รัฐบาลไทยติดต่อกับค้าขายอยู่ด้วยคือ จีน อินเดีย และประเทศทางตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ และอเมริกา เป็นต้น การเหล่านี้ไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนส่วยใหญ่ แม้ว่าการค้าเหล่านี้จะเป็นผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกิดการขยายตัวในทางเศรษฐกิจ และการลงทุนอื่น ๆ ด้วย เช่นการพัฒนาอุตสาหกรรมน้ำตาล อุตสาหกรรมพริกไทย แก้วกึ่งแก้วต่าง ๆ เหล่านี้อยู่ในมือของชาวจีนเพียงกลุ่มเดียว² ทั้งการค้าระหว่างประเทศ เป็นการค้าระหว่างพระมหากษัตริย์ขุนนางไทย กับพ่อค้าชาวต่างประเทศเป็นสำคัญ สินค้านำเข้าจึงมักจะเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยสำหรับชนชั้น กึ่งกล่าวบริโภค

นอกจากนี้รัฐบาลไทยก่อนการทำสนธิสัญญาเบาวริง ยังมิได้ยอมขาย ห้ามการส่งข้าวเป็นสินค้าออก การปลูกข้าวถือเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่การห้ามส่งข้าวออกทำให้ไม่มีการเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นผลให้ไม่มีการเพิ่มรายได้ในหมู่ชาวนาไทย

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 2.

² นิตยา มาพึ่งพงศ์. " การค้าระหว่างประเทศก่อนการทำสนธิสัญญาเบาวริง " อุตสาหกรรมโครงการตำรา 3 (เมษายน) : 68.

ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศทั้ง ๆ ที่ข้าวเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการอยู่ในตลาดต่างประเทศเวลานั้น ชาวตะวันตกพยายามขอแก้ไขกฎระเบียบปฏิบัติกักตัก โดยเฉพาะขอให้รัฐบาลไทยอนุญาตให้พ่อค้าตะวันตกสามารถซื้อข้าวไทยโดยตรง รวมทั้งขอให้มีการอนุญาตให้คนไทย สามารถส่งข้าวออกเป็นสินค้าได้ด้วย¹ ความพยายามขอแก้ไขสัญญาของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ได้ใช้อิทธิพลทางการเมืองบีบบังคับรัฐบาลไทยด้วย ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินยอมที่จะให้มีการแก้ไขสัญญาเพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ดังกล่าว อังกฤษส่ง เซอร์ จอห์น เบาวริง เป็นตัวแทนรัฐบาลอังกฤษเข้ามาในปี พ.ศ. 2398 สารสำคัญของสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษนี้คือ รัฐบาลไทยยินยอมให้พ่อค้าอังกฤษสามารถซื้อข้าวจากคนไทยโดยตรงและจะเก็บภาษีสินค้าเข้าทุกชนิดไม่เกินร้อยละสาม ของมูลค่าสินค้านั้น ทั้งนี้รัฐบาลไทย มีอำนาจที่จะจำกัดการส่งสินค้าออกสำหรับสินค้าจำเป็นหรือขาดแคลนภายในประเทศบางชนิด เช่น ข้าว ปลา เกลือ²

นอกจากจะทำสัญญากับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 แล้ว รัฐบาลไทยยังทำสัญญาในลักษณะเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ถึง 14 ประเทศในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เช่น ทำสัญญากับอเมริกา ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2399 เคนมาร์ก โปรตุเกส ในปีพ.ศ. 2401 เนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2403³ เป็นต้น

ความสำคัญของสนธิสัญญาเป็นผลดี แก่ประเทศตะวันตกมากกว่าจะเป็นผลดีแก่รัฐบาลไทย แต่อย่างไรก็ตาม ผลของสัญญาได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ภายในประเทศหลายประการคือ

¹ เซอร์ จอห์น เบาวริง, เซอร์ ยอน ไบริง เข้าเมืองไทย, แปลโดย นาย เพ็ง ป. บุนนาค (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2509), หน้า 40.

² เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และประชาชน", วารสารธรรมศาสตร์ 8(ตุลาคม- ธันวาคม) : 76.

³ เรื่องเดียวกัน.

1. การขยายตัวของการผลิตและการค้าข้าว

การผลิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดภายหลังจากทำสนธิสัญญาเปิดการค้าอย่างกว้างขวาง คือ การผลิตข้าว ซึ่งมีจุดหมายทางการผลิตเพิ่มขึ้นจากการผลิตเลี้ยงครอบครัวแล้ว ยังเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งระยะเวลาดังกล่าวนี้การทำนาเป็นอาชีพสำคัญของประชาชนในเขตภาคกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ เหมาะสมแก่การทำนามากที่สุด และปรากฏว่าสินค้าออกทั้งหมด เรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง นับแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา คนไทยหันมาทำอาชีพปลูกข้าวมากขึ้น การเพาะปลูกข้าวมากขึ้น การเพาะปลูกข้าวและการค้าข้าว ถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประชาชน¹ ปริมาณการส่งออกข้าวออกเป็นสินค้าออกที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นับแต่ปี พ.ศ. 2400 ไทยส่งออกเฉลี่ยราว 990,000 หาบ ปี พ.ศ. 2403 - 2407 ส่งข้าวออก 1,840,000 หาบ² การที่ข้าวเป็นสินค้าที่ตลาดต่างประเทศต้องการมาก ทำให้ประชาชนมุ่งขยายการผลิตข้าวให้ได้เพียงพอกับความต้องการ โดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปให้มากขึ้น โดยเฉพาะในเขตที่ราบภาคกลางของไทย เป็นเขตที่มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุด ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของเกษตรกรในเขตนั้น กล่าวคือ การส่งออกข้าวออกทำให้ได้เงินตราต่างประเทศเข้ามามาก และเกิดการหมุนเวียนของเงินตราในสังคมมากขึ้นด้วยเกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเลิกการผลิต เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ที่เคยทำใช้เองในครัวเรือนลง และหันไปซื้อหา และนิยมใช้สินค้าอุปโภค บริโภค ที่นำมาจากต่างประเทศอย่างแพร่หลายแทน ทั้งยังมีราคาถูกเนื่องจากเสียภาษีขาเข้าน้อย และส่วนใหญ่เป็นสินค้าทาง อุตสาหกรรม ที่ใช้เครื่องจักรในการผลิตที่ดีกว่าการผลิตด้วยมือ ทั้งคุณภาพและต้นทุนยังต่ำกว่าด้วย

การอนุญาตให้มีการส่งออก ส่งผลคืออย่างมาก แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชาวนา พวกนี้น่าจะมีรายได้เป็นทวีคูณเงินมากกว่าแต่ก่อน เมื่อข้าวได้ราคาชาวนาก็ได้รับ

¹ เฟรท คัมลิว วิกส์, การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, หน้า 70.

² เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และประชาชน", หน้า 77.

ผลตอบแทนคุ้มค่า ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ ในเรื่องนี้ว่า

... ของที่เป็นสำคัญคือ ข้าราชการ เกียวย่นยอมให้ออกไปขายคนที่ปลุกนั้นก็จะได้ราคา
สมกับแรงที่เท่านั้น ไม่เหมือนแตกอนเมื่อกลางที่ เขายอมให้ชาวเสียนาไปในนาไม่มี
ใจเกี่ยวกับ ค่ายมีอยู่แล้ว พอจะกินในเมือง แลหามมีให้มันทุก ออกไปขายไม่ได้
ราคา ... ²

ชาวนาเห็นประโยชน์จากการค้าข้าวทำให้มีการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น และใช้
พื้นที่ที่เคยเพาะปลูกพืชชนิดอื่น ๆ มาปลูกข้าวแทน เพราะมีความต้องการข้าวเพิ่มขึ้นมาก
ชาวไทยได้ชื่อว่าเป็นชาวนามีคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการมาก ³ และของที่ผลิตมาจากประเทศ
เมื่อชาวนามีรายได้ มีกำลัง ซ้อมมากขึ้น เป็นผลให้เศรษฐกิจการค้าขยายตัวเป็นอัตราส่วน
ตามไปด้วย

เศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในเขตที่ราบภาคกลาง และในเมืองหลวงเปลี่ยนไป
เป็นเศรษฐกิจการค้า โดยทั่วไปทั้งภายนอกและภายในประเทศ โดยเฉพาะการค้าภายใน
นั้น ชาวนาไทยทำการค้าข้าวโดยผ่านพ่อค้าคนจีน ซึ่งเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญกล่าวคือ
ชาวนาไทยจะเป็นผู้ผลิต พ่อค้าชาวจีน เป็นคนกลางรับซื้อ ทั้งเพื่อจำหน่ายภายในประเทศ
และส่งออกไปยังพ่อค้าชาวต่างประเทศ โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จึงทำให้มีการใช้เงิน
ตราอย่างแพร่หลายและกระจายไปอยู่ในมือคนกลางหลายกลุ่มทั้งชาวนา และพ่อค้าคนกลาง
ซึ่งกิจการนี้ทำกำไรให้มากด้วย และพ่อค้าชาวจีนนี้เองจะเป็นผู้นำสินค้าซึ่งมีมากมายชนิด
ออกไปเสนอขายแก่ชาวนาด้วย การแลกเปลี่ยนซื้อขายขยายกว้างขวางขึ้น ปรากฏเป็น
ลักษณะการแบ่งงาน และหน้าที่ในระหว่างเชื้อชากภายในประเทศ ⁴

¹ ชาวนา - ผู้เขียน

² หจก., จกหมายเหตุรัฐกาลที่ 4 เลขที่ 145 จ.ศ. 1217 คิวแปลหนังสือพิมพ์
เมืองสิงคโปร์วิจารณ์เมืองไทยเรื่องเชื้อจีนบนเขาวัง คำสัญญาการค้าในไทย.

³ คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน, การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม, แปลโดย
ฉิม วีระไวทยะ (พระนคร: โรงพิมพ์จักรการ, 2476), หน้า 138.

⁴ เฟร็ด คัมลิว วิกส์, การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, หน้า 68.

เช่นการค้าข้าว ชาวนาไทยเป็นผู้ผลิต ชาวจีนเป็นเจ้าของโรงสี เป็นพ่อค้าคนกลาง ชาวตะวันตกเป็นผู้รับซื้อ และส่งข้าวออกนอกประเทศ เป็นต้น จากการแบ่งบทบาทดังกล่าว ทำให้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวนาที่อยู่ห่างไกลกับต่างประเทศโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลางมากขึ้นตามลำดับ กิ่งไค้กล่าวมาแล้ว

ผลจากการขยายตัวทางการค้าเมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมแล้วจะเห็นว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวทั้งชาวนาและพ่อค้าชาวจีนดีขึ้น ทั้งมีการหมุนเวียนของเงินตรามากขึ้น โดยเฉพาะชาวนาซึ่งมีรายได้ ในรูปตัวเงินมากขึ้น จึงเท่ากับมีกำลัง - ซ้อมากขึ้นซึ่งได้ให้มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันอย่างกว้างขวาง ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 4 ว่า "... ราษฎรก็ไค้มีเงินทองขึ้นทุกแห่ง ทุกตำบลจนขึ้นแต่พวกลาวซึ่งเป็นคนเกียจคร้านไม่มีใครทำอะไรไค้ยากจนทรพลงยิ่งกว่า ภาษาอื่น ๆ หาเข้ากินค้าข้าวกรอกหม้อขอทานเขากิน ทุกวันนี้มีเงินซื้อกิน ไม่เหมือนแต่ก่อน ..." ¹

มีข้อสังเกตอันเนื่องจากการขยายตัวทางการค้า เป็นผลกระทบจากอุปสงค์ (demand) จากภายนอกสังคม ดังนั้นเศรษฐกิจการค้าที่เกิดจากการขยายตัวทางการผลิต จึงเป็นไปเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้อง และในส่วนที่เป็นที่ต้องการจากต่างประเทศ เช่นข้าว เป็นสินค้าที่ชาวต่างประเทศต้องการของตลาด ผลประโยชน์จากการขยายตัวของตลาดการค้าดังกล่าวจึงตกแก่บรรดาชาวนา ทั้งนี้การผลิตสินค้าอื่น ก็เช่นเดียวกัน เช่น น้ำตาล ทรัพยากรไทย ผลประโยชน์ก็ตกแก่คนกลุ่มที่ทำการผลิตเป็นส่วน ๆ ไปด้วยเช่นกัน และแม้จะไม่มีหลักฐาน บ่งชี้ว่า การเพิ่มฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาได้ช่วยปลดปล่อยทาสชาวนาจำนวนหนึ่ง

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 (พระนคร : กุรุสภา, 2503), หน้า 724.

ซึ่งเป็นทาสเพราะความยากจนให้เป็นที่ไต่เค้นซัก แต่มีแนวโน้มจากหลักฐานว่า ได้มีการส่งข้าวเปลือกเป็นราคาค่าข้าวทาส¹ และที่สำคัญน่าจะปรากฏกรณีที่ฝ่ายทาสจะขอวางเงินค่าไถ่ถอนเป็นอิสระสภาพด้วยการใช้เงินเหรียญที่มาจาก การซื้อขาย จนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศว่า หากราษฎรคนใดที่มีเงินเหรียญจะไถ่ค่าข้าวทาส และใช้เงินเหรียญเงินทรงขอให้เจ้าหน้าที่นายเงินรับเงินเหรียญ 3 เหรียญ เป็นเงินตรา 5 บาทตามพิทักษ์² หลักฐานดังกล่าวจะบ่งชี้ว่า การขยายตัวทางการค้าทำให้ชาวไร่ชาวนามีเศรษฐกิจดีขึ้น และบางส่วนอาจไถ่ถอนทาสที่พี่น้องลูกเมียเป็นที่ไต่ซึ่งสอดคล้องกับพระราชวินิจฉัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "...การเปิดการค้าขายกับต่างประเทศจะช่วยลดความยากจนของชาวนาลงได้บ้าง และอาจช่วยลดปริมาณการขายทาสเป็นทาสมากขึ้น..."

แต่อย่างไรก็ตาม การขยายตัวทางการค้า ดังกล่าว มีได้^{ไม่}ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคม และเศรษฐกิจภายในประเทศแต่เกิดจากแรงกดดันภายนอกดังนั้น โครงสร้างทางด้านการผลิตจึงยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงในการผลิตแรงงานจ้างจึงยังคงเป็นแรงงานส่วนน้อย แรงงานส่วนใหญ่คือ ไพร่ซึ่งยังมีไต่เป็นแรงงานอิสระ เพราะยังคงต้องมีพันธะหน้าที่ต่อรัฐและมูลนายตามระบบไพร่และทาส ซึ่งเป็นแรงงานบังคับ^{ซึ่ง}ทำการผลิต^{ความ}ค่าส่งของนายเงิน ด้วยการกระหนกถึงเรื่องดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริที่จะให้มีการปลดปล่อยทาสเพื่อเพิ่มปริมาณของชาวนาให้มากขึ้น³ เพราะจะทำให้รัฐบาลได้ภาษีเพิ่มมากขึ้น^{กว่า} ขณะที่การขยายตัวชาวนา

¹ หวญ., จกหมายเหตุกรรณคดีที่ 5 ไม่ปรากฏปี จ.ศ. เลขที่ 2878 หนังสือเมืองนครนายก.

² เสถียร ลายลักษณ์, "ประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอก," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5 จ.ศ. 1226, หน้า 269.

³ เฟรค คับลิว ริคส์, การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, หน้า 76.

ขายข้าวได้ในราคาสูง และมีการไถ่ตัวเพื่อปลดตัวเองจากความเป็นทาสนั้น ความต้องการแรงงานในตลาดแรงงานมีมากขึ้น เนื่องจากประชาชนหันไปประกอบอาชีพการทํานามากขึ้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพันธะหน้าที่ต่อรัฐ ประชาชนก็นิยมที่จะเสียเงินแทนการทําราชการ โดยเฉพาะภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศให้ราษฎรเสียเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานได้ในปี พ.ศ. 2393¹ ในการปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ ปรากฏว่ารัฐบาลนำพวกมอญที่เป็นทาสลูกหนี้มาช่วยทำงานแล้วหักค่าตัวให้"... เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จึงได้เกลี้ยกล่อมพวกรามัญมารับจ้างทำอิฐบ้าง ที่เป็นทาสลูกหนี้ผู้มีชื่อก็ให้มาช่วยทำอิฐหลาย 10 ครว้คิดหักค่าตัวให้..."² จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในภาวะที่การค้ากำลังขยายตัว ไพร่หันไปสนใจในการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มผลผลิตออกจำหน่ายมากขึ้น ทาสบางส่วนได้แปรสภาพเป็นกึ่งแรงงานจ้างกึ่งทาส แต่การจ้างทาสลูกหนี้มาทำงานแล้วหักค่าตัวส่งให้นายเงิน ส่วนทาสเมื่อหมดค่าตัวก็จะพ้นออกเป็นไทนั้นน่าจะกระทำได้เฉพาะ ในกรณีที่รัฐเป็นผู้จ้างเพราะรัฐย่อมบังคับนายเงินให้ยินยอมได้ในเมื่อรัฐขาดแรงงาน แต่ในส่วนการจ้างแรงงานทาสลูกหนี้โดยเอกชนนั้น กฎหมายกำหนดว่า ต้องว่าจ้างก่อนนายเงิน เมื่อนายเงินยินยอมก็สามารถนำทาสไปใช้ได้ทั้งนี้เงินค่าจ้างตกอยู่แก่นายเงิน และผู้จ้างจะต้องรับผิดชอบในตัวทาสนั้นด้วย หากทาสที่ไปรับจ้างเป็นอันตรายบาคเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต ผู้ว่าจ้างจะต้องชดใช้เงินค่าตัวทาสทั้งหมดแก่นายเงินด้วย³ นอกจากนี้นายเงินยังอาจจะนำทาสของคนออกไปรับจ้างเป็นแรงงานได้เพื่อหาประโยชน์จากค่าจ้างซึ่งนายเงินเป็นฝ่ายได้⁴

¹ ขจร สุขพานิช, รำนครไพร่ (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 48.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4, หน้า 792 -793.

³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "ลักษณะทาส มาตรา 28", หน้า 319.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

ทาสที่เป็นแรงงานจ้างลักษณะนี้เข้าใจว่าเป็นทาสที่อยู่รับใช้ในบ้านเรือนของนายเงิน แต่สำหรับทาสที่ถูกคอกเบี้ยไปแล้วคือไม่ได้อยู่รับใช้ในบ้านเรือนของนายเงินน่าจะเป็นอิสระและสามารถออกไปรับจ้างเป็นแรงงานจ้างภายใต้สถานะทาส โดยไม่ต้องขอคำยินยอมจากนายเงิน เนื่องจากทาสประเภทนี้มีภาระที่จะต้องนำคอกเบี้ยมาส่งนายเงินตามระยะเวลาเท่านั้น

งานจ้างแรงงาน ไม่ปรากฏว่าเป็นงานสม่าเสมอแต่เป็นงานเฉพาะกรณีหรือเป็นงานชั่วคราว เป็นระยะ ๆ เท่านั้น งานจ้างที่ปรากฏให้เห็นคืองานที่ต้องใช้คนจำนวนมาก เช่น งานของรัฐคลังกล่าว หรืองานของเอกชน เช่น งานเกี่ยวข้าวโดยปกติชาวนาจะร่วมมือช่วยเหลือกัน แต่หากเกิดกรณีที่ทำให้ชาวนาไม่สามารถที่จะทำนาเองได้ก็จะใช้วิธีจ้างวาน ปรากฏหลักฐานในรัชกาล 3 ว่า ชาวนาในแถบกรุงเก่า เกิดเป็นโรคระบาดทั้งเมืองไม่สามารถเกี่ยวข้าวในไร่นา ซึ่งรอเวลาช้านานไม่ได้ กรณีเช่นนี้ก็จะมี การจ้างแรงงานกัน และสำหรับชาวนาเมืองกรุง¹รัฐเป็นผู้จัดหา หรือเป็นผู้จ้างให้แก่ราษฎร¹

2. การเพิ่มบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน

คนจีนอพยพเข้าสู่เมืองไทยมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 2 มีคนจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยได้ 7,000 คน และในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 คนจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยมีจำนวนถึง 250,000 คน² และเมื่อถึงรัชกาลที่ 4 จากการประมาณของชาวต่างประเทศร่วมสมัยมีชาวจีนในประเทศไทยประมาณ 1.5 ล้านคน ขณะที่ชาวไทยมีจำนวน 6 ล้านคน³ คิดเป็นอัตราส่วน 1 ใน 4 ของพลเมืองไทยทั้งประเทศ ตัวเลขดังกล่าวอาจจะเกินความเป็นจริงก็เป็นได้ แต่อย่างน้อยก็บ่งชี้ว่าในช่วงระยะเวลานั้น คงจะมีชาวจีนเข้ามามีประเทศเป็นจำนวนมากเป็นที่น่า

¹ หวู., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 165 หนังสือเจ้าพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาปราจิณบุรี .

² วอลเตอร์ เอฟ เวลดา, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ, แปลโดย นิจ ทองโสภิต (พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 51.

³ เรื่องเดียวกัน.

สังเกตจนชาวต่างประเทศร่วมสมัย จึงประมาณจำนวนตัวเลขไว้สูงมากซึ่งชาวจีนก็กล่าวได้เข้ามาเป็นแรงงานในกิจการงานแทบทุกประเภท ไม่เลือกงาน ชยันชั้นแข็ง นับเป็นนักแสวงโชคอย่างแท้จริง กล่าวคือเข้ามาแบบตัวเปล่าปราศจากเงินทุน หรือทรัพย์สินใด ๆ ค่างชีวิตอยู่ไร้ความช่วยเหลือจากเงินจากแรงงาน แล้วเก็บออมจนกลายเป็นนายทุนย่อยซึ่งมีผลกำไรจากการค้าขาย จะเห็นได้ว่าชาวจีนสร้างตัวได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะนอกจากความชยันชั้นแข็ง มีชัยสัด แล้วชาวจีนยังได้เหยียบชาวไทยหลายล้าน กล่าวคือ ชาวจีนรับภาระน้อยกว่าชาวไทยไม่ต้องถูกเกณฑ์ทำราชการแม้เสียภาษีก็มีเพียงภาษีผูกปิ่นคนละ 4 บาทสลึง¹ และมีอิสระในการค้าเงินที่^{ที่}รายได้เป็น^{ทุน}เงินจำนวนมาก

นับได้ว่าการเข้ามาของชาวจีนเป็นการเข้ามาทดแทนการขาดแรงงานของไทย ซึ่งกำลังมีปัญหาดูขาดแคลนอยู่ในงานบางส่วนและงานบางประเภท ยิ่งกว่านั้นแรงงานจีนยังเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพกว่าแรงงานไทย ซึ่งเป็นแรงงานบังคับ

การเข้ามาของชาวจีนในระยะแรกก็เข้ามาเพียงไม่กี่คน พยายามทำงานทุกอย่างด้วยความชยันชั้นแข็ง และหาช่องทางในการลงทุนเพื่อค้าเงินกำไร และมีผลกำไรและร่ำรวยจึงเรียกผู้คน หรือชักชวนผู้คนจากเมืองของตนเข้ามาภายหลัง ๕ คนจีนถือโอกาสเข้าครอบครองตลาดแรงงานอย่างเต็มที่ทำการรับจ้างโดยทั่วไปนับตั้งแต่การเป็นญาติ กรรมกร^{ซึ่ง}ตั้งแต่และกรรมกรประเภทอื่น ๆ แม้ในงานของทางราชการต่าง ๆ ชาวจีนก็เริ่มเข้ามามีบทบาทเป็นแรงงานจ้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ทั้งนี้เพราะราษฎรเริ่มนิยมเสียเงินแทนการถูกเกณฑ์ทำราชการ รัฐบาลจึงนำเงินดังกล่าวมาเป็นค่าจ้างชาวจีนแทน เป็นต้น

¹ ฐาคา ประภาพันธุ์, ระบบเจ้าภริยานายอากรสมัยกรุงเทพายุคต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 128.

² หวร., เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 28.2/43 คำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระปิยมหาราชานุภาพ เรื่องการเข้ามาของคนจีน (ร.ศ. 128).

อย่างไรก็ตามแม้แรงงานจีนจะเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพสูงกว่า และไพร่เริ่มนิยมเสียเงินค่าราชการก็ตาม ในงานของรัฐแม้ในสมัยรัชกาลที่ 4 เองแรงงานจ้างชาวจีน ก็ยังนับเป็นส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานไพร่ ทั้งนี้เพราะรัฐไม่มีเงินเพียงพอที่จะใช้แรงงานจ้างมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

นอกจากชาวจีนมีบทบาทในด้านการเป็นแรงงานแล้ว ชาวจีนบางกลุ่มยังมีบทบาทในการเป็นนายทุนเงินกู้ ชาวจีนพวกนี้เมื่อมีรายได้เป็นจำนวนมากขึ้นก็คิดหากำไรจากเงินโดยการให้กู้ยืม สัญญาที่ทำกันอาจจะเป็นสัญญากู้ยืมโดยตรงและสัญญาซื้อขายทาส โดยให้ทาสเป็นอิสระไม่ค่อมารับใช้นายเงินแต่ค่อมานำดอกเบี้ยมาส่งแทน นายทุนเงินกู้ชาวจีนปรากฏในสังคมไทยมาจนยุคการทำสัญญาทางการค้าแล้วอาชีพนี้เจริญก้าวหน้ามากขึ้นภายหลังการทำสัญญา เนื่องจากมีความต้องการเงินตราเพื่อจับจ่ายซื้อหาสิ่งของภายในระบบเศรษฐกิจเงินตราค้นมากขึ้น ชาวจีนกลุ่มนี้จึงสนองความต้องการ โดยการนำเงินให้กู้ บริเวณที่นายทุนเงินกู้ประกอบอาชีพคือในเขตเมืองหลวง และตามหัวเมืองที่ชาวพระราชกรที่ประกอบอาชีพทำนา ซึ่งมักจะมีการเล่นการพนันหลังฤดูทำนา¹

บทบาทของชาวจีนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเป็นเจ้าของนายอากรทำหน้าที่เก็บภาษีอากรแทนรัฐบาล โดยอาศัยการปรับปรุงเหมาจ่ายเงินแก่รัฐบาล รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนดำเนินการจัดเก็บภาษีแทนรัฐบาลมาตั้งแต่ก่อนสมัยเปิดทำการค้าแล้ว ถึงรัชกาลที่ 4 ภายหลังการทำสัญญาทางการค้า รัฐบาลขาดประโยชน์จากรายได้จากภาษีเข้า ซึ่งรัฐสามารถเก็บในอัตราร้อยละ 3 เท่านั้น ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องชดเชยรายได้โดยการเพิ่มรายการภาษีอากรที่เปิดให้เอกชนประมูลจัดเก็บอีกถึง 14 ประเภท เจ้าภาษีนายอากรจะมีฐานะถึงราชการด้วย²

¹ ปาสเลอแก้วส์, เจ้าเรื่องเมืองไทย, หน้า 215.

² ญาคา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 160.

ซึ่งกิจการนี้ทำรายได้ให้แก่รัฐและทำกำไรให้แก่เจ้าภาษีนายอากรอย่างมาก แต่ผู้ที่ต้อง
รับภาระหนักคือ ประชาชนราษฎรทั่ว ๆ ไปนั่นเอง เพราะระบบเจ้าภาษีนายอากรเท่ากับ
เป็นการทำลายแรงจูงใจในการผลิตของประชาชนอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ประชาชนบางส่วน
จะไม่กระตือรือร้นในการเพิ่มผลผลิต ค้ำยเหตุที่เจ้าภาษีนายอากร ได้ตำแหน่งหน้าที่จาก
การประมูลสูงสุดเป็นส่วนใหญ่มักจะพยายามเก็บภาษีจากราษฎร ในส่วนที่ตนรับผิดชอบใน
อัตราสูงกว่าที่ตนเหมาะจ่ายแก่รัฐไปแล้ว เพื่อให้ส่วนเกินเป็นกำไรราษฎรบางส่วนจึงมี
ความคิดว่าหากตนเพิ่มผลผลิตมากขึ้นก็จะถูกเจ้าภาษีนายอากร เรียกเก็บภาษีมากขึ้น ซึ่ง
ขณะที่ชาวจีนมีรายได้มาก แต่ปรากฏว่าเสียภาษีแก่รัฐบาลน้อยกว่าคนไทย

ภายหลังการเปิดการค้ากับชาวตะวันตก ในรัชกาลที่ 4 นั้นแทนที่บทบาทของ
ชาวจีนทางค้าเศรษฐกิจจะลดลง ค้ำยอิทธิพลตะวันตกได้เข้ามาครอบงำเศรษฐกิจของ
ประเทศไทย แต่เหตุการณ์กลับปรากฏว่าการทำมาหากินของชาวจีนโดยส่วนรวมก็ยังคง
อยู่ได้และบางส่วนก็เจริญก้าวหน้ามากขึ้นกว่าเดิมมาก ทั้งนี้เพราะการติดต่อค้าขายกัน
ระหว่างชาวตะวันตกและชาวไทยได้อาศัยชาวจีนเป็นตัวกลางในการติดต่อ กล่าวคือ
ชาวจีนได้เข้าทำหน้าที่เป็นนายหน้าซื้อขาย ที่เรียกว่ากัมปะโต¹ ให้แก่ชาวตะวันตกที่เข้า
มาทำกิจการต่าง ๆ เช่น โรงเลื่อย โรงสีขนาดใหญ่ แต่ชาวตะวันตกไม่คุ้นเคยกับขนานนาง
และพ่อค้ารายย่อยต่าง ๆ หรือวิธีการค้าในประเทศไทย จึงต้องอาศัยชาวจีนเป็นนายหน้า
ในการติดต่อซื้อขาย ซึ่งเป็นผลให้ชาวจีนมีค่าตอบแทนสูง นอกจากนี้กัมปะโตยังได้สิทธิ
พิเศษในการบรรจุนักงานเสมียน ฤๅสิ ซึ่งชาวจีนก็มักที่จะเลือกบรรจุนักงานชาวจีนด้วยกันใน
ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านั้น

ชาวจีนบางส่วนยังทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางรวบรวมสินค้าโดยออกไปกว้านซื้อ
สินค้าที่ต้องการตามหัวเมือง โดยซื้อบ้าง เอาสินค้าสำเร็จรูปออกไปแลกเปลี่ยนบ้าง ปรากฏ
ว่ามีชาวจีนออกไปดำเนินการค้าตามหัวเมืองทั่วไป บางคนที่มีทุนรอนน้อยก็จะใช้วิธีซื้อ

¹ สิริลักษณ์ ศัลลเกรียงไกร, ต้นกำเนิดระบบธนาคารในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-
2453) (พระนคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2521), หน้า 124.

² เรื่องเดียวกัน.

สินค้าอันเป็นของต้องใจของคนต่างจังหวัด มันทุกรื้อแล้วนำไปขายถึงมือผู้ซื้อ¹

เห็นได้ว่าหลังการทำสัญญาเบาวริง ชาวจีนที่เข้ามาอาศัยในไทยได้รับผลดีจากการทำสัญญากังกล่าว จนอาจกล่าวได้ว่าโดยส่วนรวมแล้วชาวจีนเป็นผู้มีเงินตราอยู่ในมือมากพวกหนึ่งแต่การใช้จ่ายเงินของคนกลุ่มนี้ไม่อาจนับได้ว่าเป็นผลดีคือ เศรษฐกิจไทย เช่น การนำเงินออกให้กู้ยืม ซึ่งเป็นลักษณะเงินจมเพราะไม่อาจจะเรียกคืนทุนคืนได้ทันที บางส่วนยังส่งเงินรายได้กลับไปให้ลูกเมียที่ประเทศจีน หรือมีเงินนั้นก็ส่งสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคเข้ามา² นอกจากนี้ชาวจีนจำนวนมากไม่ยอมคิดค้น และการผันการใช้จ่ายเงินกังกล่าวไม่ช่วยให้ภาคเศรษฐกิจของไทยอื่น ๆ ขยายตัวตาม เพราะขาดการลงทุนทางอื่น ๆ อันจะทำให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ต่อไป รายได้หรือความมั่งคั่งจึงตกอยู่ในแวงวงของบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น และแม้ชาวไร่ชาวนาจะขายผลผลิตได้มากขึ้นมีรายได้ดีขึ้น แต่เนื่องจากการค้าขายไม่ได้ทำกันโดยตรงระหว่างผู้ซื้อผู้ขาย แต่ค้าขายโดยผ่านมือชาวจีน ความร่ำรวยต่าง ๆ จึงตกอยู่ในมือของคนกลางอันได้แก่ ชาวจีนเป็นสำคัญ

นอกจากการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของคนจีน การเข้ามามีส่วนในระบบราชการคือ เป็นเจ้าภาษีนายอากรทำให้ชาวจีนบางคนเลื่อนฐานะทางสังคมสูงขึ้นบางคนได้ยศฐาบันดาศักดิ์และตำแหน่งทางราชการด้วย กล่าวคือจะได้รับตราตั้งและจะได้ศักดินา 400 ไร่ เช่น ขุนวิเศษเจ้าภาษีเกลือเมืองเพชรบุรี³ แต่ทั้งนี้ไม่อาจกล่าวได้ว่า ชาวจีนทั้งหมดมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ทั้งนี้เพราะลักษณะการใช้จ่ายเงินของชาวจีนประการหลัง และลักษณะการใช้เงินของไทย ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่มีเงินตราในมือมาก ไม่ช่วยให้เกิดการขยายตัวในการลงทุนหรือก่อให้เกิดการสร้างงานใหม่ ๆ ชาวนาโดยนิยมนำเงิน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

² พระยาอนุমানราชชน, ภาษีอากรและการค้าสำเภาสมัยก่อน (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2489), หน้า 24.

³ ฎาคา ประภาพันธุ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเพชายุคต้น, หน้า 268.

ไว้กับตัวบางพวกก็เอาเงินซ่อนฝังดินเสียเป็นต้น¹ นอกจากนี้การหลังไหลเข้ามาของสินค้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศ ซึ่งมีราคาถูกกว่าสินค้าภายใน การขยายตัวทางอุตสาหกรรมทำได้ยากเพราะไม่อาจแข่งขันกับสินค้าจากภายนอกได้ ประกอบกับการหันมาใช้ระบบเศรษฐกิจเงินตราทำให้คนบางกลุ่มที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจการที่เปลี่ยนแปลงเหล่านั้นประสบความเดือดร้อน การขาดแคลนเงินตรามาจับจ่ายใช้สอยทำให้คนบางส่วนทั้งคนไทยและจีนต้องตกเป็นหนี้เป็นทาสจำนวนหนึ่งด้วย

3. เศรษฐกิจเงินตรา

เมื่อขณะที่สังคมไทยยังมีการผลิตในแบบเลี้ยงชีพอยู่ การใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมีอยู่น้อย จนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตมาสู่การผลิตเพื่อการค้าขายที่ต้องกำหนดราคาขายให้ชัดเจน จึงมีการใช้เงินในการซื้อขายมากขึ้น การใช้เงินในระบบเศรษฐกิจของไทยแบบเก่านี้ว่ายังอยู่ในระดับต่ำ แม้ว่าในการซื้อขายหาสกุลหมายจะกำหนดให้ต้องซื้อขายกัน ถูยืมกันด้วยเงินสด² แต่การใช้เงินเพื่อการค้าการแลกเปลี่ยนยังคงอยู่ในขอบเขตจำกัด เมื่อเปิดการค้าขายระดับประเทศการใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแพร่หลายขยายตัวมากขึ้น จึงปรากฏการหมุนเวียนของเงินตราในตลาดมากขึ้น

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เศรษฐกิจเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยก่อนเปิดการค้ากับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว เป็นต้นว่ารัฐบาลอาจเรียกเก็บค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่ กล่าว ไพร่หลวงซึ่งถูกเกณฑ์ทำราชการประจำปีเป็นเวลา 3 เดือนอาจกำหนดให้จ่ายเป็นเงิน 18 บาทแทนไพร่สมรับราชการ 1 เดือนใน 1 ปีอาจกำหนดให้เสียเงิน 6 บาทและทาสรับราชการปีละ 8 วันอาจกำหนดให้เสียเงิน 1.50 บาทแทน³ และไพร่อาจจะเสียเงินแทนส่วยได้ แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่

¹ หวญ., จกหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 138 พระราชหัตถ์เลขาถึงพระยามนตรีสุวิวงศ์.

² ร. แลงกาศ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (สัญญา), หน้า 83

³ ม.ร.ว. อคิน ระพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์พ.ศ. 2325 - 2416, หน้า 190

ซึ่งรัฐได้รับจากไพร่จะเป็นไปในรูปของแรงงาน และส่วนหนึ่งของเงินตราของรัฐส่วนใหญ่ จึงได้จากการค้าผูกขาดของรัฐ บางครั้งรัฐตกอยู่ในภาวะขาดแคลนเงินตราเช่น ใน รัชกาลที่ 2 รัฐบาลขาดแคลนเงินตราจนต้องจ่ายเบี้ยหวัดเงินปีของราชการด้วย ๕๖๗/ แทนเงิน¹ รัฐจึงพยายามเก็บภาษีเป็นตัวแทนเงินให้มากขึ้น เนื่องจากรัฐบาลมีรายจ่ายสูง มากขึ้น ในรัชกาลที่ 3 รายได้ของรัฐที่เป็นตัวแทนนั้นมีถึง 25 ล้านบาท² ปลายเลอ ก๊อช รายงานว่าในปี พ.ศ. 2397 รายได้ที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลประมาณ 27 ล้าน บาทและเป็นเงินที่จ่ายแทนการเกณฑ์แรงงานถึง 12 ล้านบาท³

เงินตราไทยที่ใช้อยู่มาจนถึงในระยะเปิดการค้าเสรีคือ เงินพดด้วงและเบี้ย เปลือกหอย เมื่อมีการค้ากับประเทศตะวันตกหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงและสนธิสัญญา ในลักษณะเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ เงินตราต่างประเทศจึงหลั่งไหลสู่ประเทศไทยเป็น อย่างมาก ขณะที่ระบบการเงินภายในประเทศยังไม่พร้อมที่รับสถานการณ์นี้ รัฐบาลเอง ก็ยังไม่มีเครื่องมือที่จะผลิตเงินพดด้วงได้ทันเพียงพอกับความต้องการแลกเปลี่ยน ทำให้ รัฐบาลต้องแก้ไขปัญหานี้เฉพาะหน้าโดยให้ประชาชนรับเงินเหรียญได้โดยคิกอัคราแลกเปลี่ยน โดยคิกอัคราแลกเปลี่ยน 3 เหรียญเป็นเงินตรา 5 บาท⁴ เงินเหรียญนี้ปรากฏว่ามีใช้ แพร่หลายอย่างมาก แม้กระทั่งในการซื้อขายหาสการภูหน้ำซึมสิน หรือแม้กระทั่งเบี้ยหวัด เงินมีในรัชกาลที่ 4 ก็จ่ายกันเป็นเงินเหรียญ⁵

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (พระ นคร: คุรุสภา, 2503), หน้า 203 - 204.

² ปลายเลอ ก๊อช, เล่าเรื่องเมืองไทย, หน้า 293.

⁴ เงินเหรียญ คือ เงินเหรียญแมกซิกัน อ้างถึงใน James C. Ingram , Economic Change in Thailand 1850 - 1970

⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูต รวมกัน," พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 (พิมพ์ในงานฉลองครบรอบ 84 ปี มหามกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ , 1-5 ตุลาคม พ.ศ. 2521), หน้า 504.

ปริมาณเงินหลังไหลเข้าสู่ประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และหมุนเวียนในหมู่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ดูเหมือนว่าการเข้ามาของพ่อค้าจะนำมาซึ่งความเจริญในการผลิตสินค้าทางการเกษตรที่เป็นที่ต้องการของต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาและการทำไร่อ้อย ราคาผลิตผลทางการเกษตรเหล่านี้สูงขึ้นกว่าแต่ก่อนอย่างเด่นชัด ราคาข้าวภายหลังการเปิดการค้ากับประเทศตะวันตกราคาเกี่ยวลงถึง 16-20 บาทขณะที่ก่อนหน้านี้ข้าวเปลือกราคาเกี่ยวลง 3-5 บาทเท่านั้น ยิ่งข้าวเป็นที่ต้องการของตลาดเท่าใด ชาวนาก็มีรายได้เพิ่มพูนมากขึ้นเท่านั้นและเป็นผลให้ราคาสิ่งของอื่นสูงขึ้นด้วย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระบุว่า

"... เงินทองต่างประเทศเข้ามามาก ใช้จ่ายแลของกินทุกอย่างมีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็ยังเห็นว่าไพร่บ้านพลเมืองจะมีอุทิศสาธยายมาทำนาทำไร่ ในที่ว่างให้มีไร่นามากขึ้น และผู้ครอบครองแผ่นดิน ฝ่ายสยามก็จะช่วยคิดอันจักใหม่ที่มีที่ทางใหม่ ๆ แก่ราษฎรให้โคกทำไร่นา เพาะปลูกเจริญสืบต่อไป..."²

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า การส่งข้าวออกจะทำให้คนในสังคมได้รับคุณประโยชน์เช่นเดียวกันหมด การเปิดการค้าขายข้าวออกต่างประเทศนำความเดือดร้อนมาสู่คนไทยอีกกลุ่มคือผู้ผลิตและผู้บริโภค รัชกาลที่ 4 ทรงเข้าใจถึงปัญหาผู้ผลิตกับผู้บริโภค ซึ่งมักจะมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันเสมอการห้ามส่งข้าวออกขายต่างประเทศเป็นประโยชน์แก่ผู้บริโภคที่มีโคกทำนาเพราะสามารถซื้อข้าวได้ในราคาถูกแต่ตรงข้ามผู้ผลิตจะเดือดร้อนเมื่อราคาข้าวถูก ในปีที่ผลผลิตข้าวได้มากชาวนาต้องหยุดทำนา³

การเปิดขายข้าวกับต่างประเทศผู้ที่ได้รับผลเสียผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการค้าในทางตรงกันข้าม กลุ่มผู้บริโภคที่ไม่ได้เป็นผู้ผลิต ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่อยู่ในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพฯ ได้รับผลกระทบอย่างแรง กล่าวคือ สิ่งของต่าง ๆ โดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักมีราคาสูงขึ้นมาก ชาวเมืองหรือผู้บริโภคจะต้องจ่ายเงินเพิ่มขึ้นใน

¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 444.

² เรื่องเดียวกัน, "พระราชสาส์นถึงสมเด็จพระนางเจ้าวิกทอเวียจ.ศ. 1219 (ค.ศ. 1875), หน้า 445.

³ เฟรค คัมลิว วิกส์, การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, หน้า 74.

ขณะที่รายไค้คงที่ บางกลุ่มที่ไม่สามารถปรับตัว ได้ทันต้องกู้หนี้ยืมสิน บางกลุ่มต้องตกเป็น
ทาส

4. การเพิ่มค่าของที่ดิน

เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุด ชาวนาตื่นตัวที่จะเพิ่มผลผลิตด้วยการ ขยาย
พื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะในเขตภาคกลางการขยายพื้นที่เพาะปลูกทำได้ง่าย เพราะ
พื้นที่ส่วนใหญ่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่ราบลุ่มการส่งออกของข้าวมีปริมาณสูงขึ้น เช่น ในปี
พ.ศ. 2400 ไทยส่งข้าวออกเฉลี่ยราวปีละ 990,000 ตาบ¹ และต่อมากการส่งออก
ในระหว่างปี 2403 - 2407 ส่งออกโดยเฉลี่ยปีละ 1,840,000 ตาบ² เพิ่มขึ้นกว่าเดิม
เกือบเท่าตัว² ข้อพึงสังเกตุคือ การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว โดยเฉพาะใน
เขตภาคกลาง ซึ่งเป็นเขตที่ได้รับผลจากการที่สนธิสัญญาเบาวริงมากที่สุด มีผลผลิตต่อไร่
ต่ำมากแสดงให้เห็นว่าการเพิ่มผลผลิตเหล่านี้เป็นไปโดยวิธีธรรมชาติ ที่ไม่ได้มีการปรับปรุง
ประสิทธิภาพในการผลิตแต่อย่างใด

การขยายพื้นที่ทำนาออกไปจาเป็นที่ต้องให้รัฐบาลรับเอาสิทธิคั่งกล่าวด้วยการ
ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงทวีขึ้น ลักษณะการถือครองที่ดินก่อนหน้านี้ถือว่าประชาชนมีเพียงสิทธิ์
ที่จะอยู่กินทำประโยชน์จากที่ดิน แต่ไม่เน้นกรรมสิทธิ์ในที่ดินแค่ค่าราคาที่ดินมีแนวโน้มสูง
ขึ้นมาในรัชกาลที่ 4³ ทั้งนี้อาจจะมาจากหลักเกณฑ์ในการได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินกล่าวคือ
ในประกาศรัชกาลที่ 4 ซึ่งออกในปี 2399 กำหนดให้การถือครองที่ดินเป็นไปตามหลักเกณฑ์
ผลประโยชน์ที่คนทำอยู่ในที่ดินนั้น หากผู้ทำตั้งร้างไปถึงราว 9-10 ปี รัฐบาลจะจัดให้คน
อื่นอยู่แทนแต่ ทั้งนี้รัฐบาลไม่ได้กำหนดขนาดของพื้นที่ ๆ จะจับจอง ราษฎรจับจองได้เท่า
ที่ราษฎรจับจองได้เท่าที่จะสามารถทำประโยชน์จากที่ดินนั้นได้"... ดังนั้นบุคคลที่จับจองที่
ดินมากจะเป็นบุคคลที่มีทรัพย์สินมากและกำลังคนมากพอที่จะหักล้างป่าในเป็นพื้นที่ส่วนได้

¹ 1 ตาบ เท่ากับ 66.57 กิโลกรัม.

² เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่การเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจ และประชาชน," หน้า 77.

³ นพรัตน์ นุสธรรม, "การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 13.

ราษฎรธรรมดาครอบครองที่ดินจำนวนเล็กน้อยเท่าที่ความสามารถจะมีให้ " 1

ที่ดินมีแนวโน้มจะมีราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากผลระโยชน์จากที่ดินขยายกว้างมากขึ้น ที่ดินเริ่มจะตกอยู่ในมือของเจ้าของที่ดินรายใหญ่ชาวานรายย่อยต้องอาศัยเขาทำนาจากเจ้าของนา เหล่านี้คือราคาเขานาก็สูงขึ้นยังการผลิตข้าวมากขึ้นเท่าใดค่าเขานาก็สูงขึ้นเป็นสัดส่วนตามกัน ข้อนี้หมายความว่ารายได้ของชาวานที่เพิ่มขึ้นคงตกเป็นของเจ้าที่ดินเสียเป็นส่วนมากประเด็นนี้ยืนยันได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า การเก็บกำไรและการแบ่งขอยที่ดินเขารวงนั้นมีกำไรอย่างมากมาย 2 ความคิดเห็นนี้สอดคล้องกับความเห็นของเจ้านายชั้นสูงและเจ้าที่ดินรายใหญ่ผู้หนึ่งซึ่งกล่าวได้ชัดเจนว่า

" ... เมื่อได้พิจารณาโดยถ่องแท้หลังจากที่ได้ทำกิจการ มาหลายอย่างแล้วก็เห็นว่า ในบรรดากิจการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับเจ้านายและขุนนางไทยที่จะลงทุนทำมาหากิน ก็ไม่มีอะไร คิดว่าการค้าที่ดินและผลได้จากการใช้ที่ดินในค่านต่าง ๆ ก็ยากที่จะมีอะไรดีเท่าการแบ่งที่ดินให้ ชาวานเขา ... " 3

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งได้กล่าวแยกแยะประเด็นมาแล้วข้างต้น ส่งผลกระทบบังทางตรงและทางอ้อมต่อระบบทาส คร. บุษกร กาญจนจาวี ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในมุมมองอันได้แก่ความเปลี่ยนแปลงลักษณะของกลุ่มผู้ครอบครองทาสระหว่างลักษณะ กลุ่มผู้ครอบครองทาสสมัยรัตนโกสินทร์และลักษณะกลุ่มผู้ครอบครองทาสในปลายรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ข้อสังเกตนั้นก็อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้ครอบครองทาสส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นมูลนาย เช่นพระราชวงศ์ขุนนางทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบราชการ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทาสในความครอบครองส่วนใหญ่เป็นทาสซึ่งได้รับพระราชทานพร้อมกับไพร่ให้สังกัด (จะเป็นไพร่สมหรือไพร่หลวงก็ตาม) หรือทาสซึ่งได้รับตกทอดมาซึ่งล้วนจัดเป็นเลททาส

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

2 สฐี ประสาคนเศรษฐ์, " สภาวะของกำลังแรงงานสยามระหว่างปี พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2493, " เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ 3 (กรกฎาคม 2523): 31.

3 เรื่องเดียวกัน.

ทาสส่วนน้อยของมูลนายเป็นทาสสินไถ่และทาสสมยอม เนื่องจากกลุ่มผู้ครอบครองทาสส่วนใหญ่เป็นชนชั้นมูลนายซึ่งมีผลประโยชน์จากระบบการควบคุมกำลังคนอย่างพอเพียงแล้ว¹ ผู้ครอบครองทาสเหล่านี้จึงมิได้มีลักษณะเป็นผู้ให้กู้อาชีพและถือว่าทาสไม่ว่าจะเป็น เลกทาสหรือทาสในลักษณะอื่นเสมือนข้าบริวารและมีค้ำประกันเป็นภาระส่วนทาสสินไถ่และทาสสมยอมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนใหญ่ก็มีลักษณะที่เปลี่ยนสถานะตนเองเป็นทาสเพื่อหลีกเลี่ยงพันธะหน้าที่ของระบบไพร่²

กลุ่มผู้ครอบครองทาสอีกกลุ่มหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งนับเป็นส่วนน้อยนั้นมีลักษณะที่ค่อนข้างเป็นผู้ให้กู้อาชีพ ทาสในความครอบครองที่เห็นไค้ชัดจากหลักฐานจะเป็นประเภททาสลูกหนี้ปรากฏหลักฐานว่านายเงินมีทั้งที่เป็นนายเงินคนไทยและที่เป็นคนจีนและนายอากรบ่อนเบี้ย

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สืบเนื่องจากอพยพเข้ามาของคนจีนจำนวนมากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง และสนธิสัญญาทำนองเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตกอื่น ๆ ระบบเจ้าภาษีนายอากรซึ่งมีความเกี่ยวพันซับซ้อนกับระบบการควบคุมกำลังคน ในลักษณะที่ต่างก็เป็นระบบซึ่งถึงผลประโยชน์จากไพร่เข้ารัฐ เหล่านี้นั้นแล้วแต่สร้างความกระทบกระเทือนแก่ชนชั้นมูลนายยังผลให้ผลประโยชน์ที่เคยได้รับจากระบบการควบคุมกำลังคนถดถอยลงไปมาก มูลนายที่ไม่สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจจะเริ่มตกอยู่ในภาวะที่ไพร่และทาสในสังกัดคลประโยชน์ลง ภาวะนี้ยังทวีความรุนแรงขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายทางการเมืองที่จะดึงอำนาจการควบคุมคนจากบรรดาเจ้านาย ชุนนาง มาสู่พระองค์โดยใช้มาตรการทางการเมืองบางประการคือ

¹ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ซึ่งมูลนายได้จากระบบการควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กุ นันทยา สว่างวุฒิชรรม , " การควบคุมคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325 - 2448) " (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2525) บทที่ 2 และหน้า 114 - 118 และหน้า 199 - 201 .

² หวญ., สารบาณสมุคพิเศรัชกาลที่ 5 เล่มที่ 7 เลขที่ 313 คำปรารภในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงใน คำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง จ.ศ. 1247 หน้า 410.

ช่วย หรือ เงินค่าราชการซึ่งไพร่เสียแทนการเกณฑ์แรงงาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระช่วยค้ำตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นภาระแก่มูลนายเป็นอย่างมากที่จะต้องรับผิดชอบในการชดเชยช่วยค้ำต่อรัฐ ยิ่งกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้วิธีการเรียกเก็บเงินค่าราชการย้อนหลัง เช่น ใน พ.ศ. 2421 ที่เรียกว่า "เกณฑ์ 5 จำนวน" และ พ.ศ. 2431 ที่เรียกว่า "เกณฑ์ 9 จำนวน" เป็นต้น แม้ว่ารัฐจะผ่อนผันส่วนลคให้แก่มูลนายหลายส่วน แต่กระนั้นการที่มูลนายต้องรับผิดชอบต่อภาระการเสียค่าราชการของคนใต้สังกัดเป็นการย้อนหลังนั้นเป็นภาระที่เกินกำลังมูลนายส่วนใหญ่ประเด็นที่ คร. บุญกร ต้องการเน้นในที่นี้ก็คือมิใช่ไพร่เท่านั้นที่เป็นภาระของมูลนายในการเสียค่าราชการย้อนหลังมีหลักฐานแน่ชัดว่า เลกทาสก็เป็นภาระในการเสียค่าราชการย้อนหลังมิไคยยิ่งหย่อนกว่ากันมากนัก ในบัญชีค่าราชการบางสังกัดก็ยังปรากฏว่าจำนวนเลกทาสสูงกว่าจำนวนไพร่สมค้ำยซ้ำ¹ ดังนั้นจึงสามารถยืนยันได้ว่า สมัยรัชกาลที่ 5 เลกทาสไค้กลับกลายเป็นภาระสำหรับชนชั้นมูลนาย และปรากฏหลักฐานมากมายว่า มูลนายจำนวนมากไม่สามารถรับภาระนี้ได้จนต้องขอพระราชทานเงินที่ค้ำพร้อมกับถวายคนในสังกัด (ซึ่งมีทั้งไพร่และเลกทาส) คืน

จากสาเหตุต่าง ๆ ที่ไค้กล่าวแล้วข้างต้น คร. บุญกร จึงตั้งข้อสังเกตว่า รัชกาลที่ 4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไค้ปรากฏความเปลี่ยนแปลงลักษณะกลุ่มผู้ครอบครองทาสจากสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือกลุ่มมูลนายซึ่งเคยเป็นผู้ครอบครองทาสซึ่งส่วนใหญ่เป็นเลกทาสส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะลดความสำคัญในฐานะ ผู้ครอบครองทาสลงเนื่องจากเลกทาสไค้กลับกลายเป็นภาระสำหรับมูลนายที่ไม่สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และมีไค้อยู่ในฐานะที่จะสะสมบริวารจำนวนมากไค้คั้งแต่ก่อน

ในทางตรงกันข้ามกลุ่มผู้ครอบครองทาสที่มีลักษณะเป็นอาชีพซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเคยเป็นนายเงินส่วนน้อย กลับมีบทบาทเด่นชัดมากขึ้นในช่วง

¹ สำหรับหลักฐานที่บ่งชี้ว่าเลกทาสเป็นภาระแก่มูลนายเช่นเดียวกับไพร่ในการเสียค่าราชการย้อนหลัง และในบางสังกัดจำนวนเลกทาสสูงกว่าจำนวนไพร่ โปรดดูตัวอย่างบัญชีกรมพระสุรัสวดีซึ่งผนวกไว้ท้ายวิทยานิพนธ์นี้

ปลายรัชกาลที่ 4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 หลักฐานที่ปรากฏอยู่ชี้แนะว่าผู้ครอบครอง
 ทาสกลุ่มนี้มีลักษณะที่ต้องการผลประโยชน์จากทาสอย่างเต็มที่ มีการแสวงหาทาสมิใช่เพื่อเป็นข้าบริวาร
 แต่เพื่อความต้องการในการใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งการใช้งานเป็นโสเภณี¹

ความเปลี่ยนแปลงในลักษณะของผู้ครอบครองทาสนี้จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในระบบ
 ทาสคงจะได้แยกประเด็นในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ อนึ่งหลักฐานเท่าที่มีอยู่มักจะเป็นหลักฐานที่เกี่ยวกับกรุงเทพฯ และหัวเมืองซึ่งเป็น
 แหล่งอุตสาหกรรมจากการเกษตรเป็นต้นว่า แหล่งผลิตน้ำตาล